

Marjeta ŠAŠEL KOS | SVET BOGOV VZHODNIH ALP
IN JADRANA V STIKU Z
RIMSKO CIVILIZACIJO III

*Svet lokalnih božanstev
iz Celeje in mestne okolice*

Municipium Claudium Celeia je skupaj s štirimi drugimi noriškimi naselbinami, ki jih Plinij imenuje *oppida* (*Virunum, Teurnia, Aguntum* in *Iuvavum*, *N. h.* 3.146), dobil pravice rimskega municipija pod Klavdijem. Celeja je bila eno najbolj cvetočih mest v Noriku in tudi eno od pomembnih provincialnih administrativnih središč; že pred tem je bila močna keltska naselbina, njeni prebivalci so bili keltski Tavriski.¹ Tavriski so najkasneje v I. stol. pr. Kr. kovali svoj lasten denar (tako imenovane vzhodnonoriške oz. tavriskijske srebrne in tudi zlate novce)² in si prizadevali doseči čim več neodvisnosti v okviru Noriškega kraljestva,³ v katerem so igrali najpomembnejšo vlogo Noriki, ki so kovali svoj denar na Koroškem (t.i. zahodnonoriški novci oz. novci Norikov), krožil pa je tudi na sosednjih območjih. Njihova borba za oblast se odraža na občasnem prekovanju noriških novcev na območju Tavriskov južno od Karavank.⁴ Celeja je ležala ob prastari jantarski poti (jantar so uvažali z Baltika in ga predelovali v severnojadranskih delavnicah), ki je do konca antike zadržala vlogo ene od najpomembnejših cest v provinci. Čeprav se je mesto zelo naglo romaniziralo, je v marsičem kazalo svoj keltski značaj; ta se kaže v imenskem gradivu in arheoloških ostankih, ter v noši, kakršna je upodobljena na nagrobnih spomenikih, ne nazadnje pa tudi v čaščenju domačih božanstev.

V Celeji in njenem upravnem območju (*sl. 1*), je bilo odkritih čez sto

¹ J. Šašel, *Celeia*, v: *RE Suppl.* XII (1970), 139-148 (= *Opera selecta*, 1992, 583-587). Nazadnje: I. Lazar, *Municipium Claudium Celeia*, v: *Lungo la via dell'Ambrà. Apporti altoadriatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio (I sec. a.C. - I sec. d.C.)*, ur. M. Buora, Udine, Trieste 1996, 327-333.

² P. Kos, Wechselbeziehungen zwischen Rom und dem keltischen Ostalpenraum aufgrund der Münzfunde, v: *Keltische Numismatik und Archäologie - Numismatique celtique et Archéologie. Veröffentlichung der Referate des Kolloquiums keltische Numismatik vom 4. bis 8. Februar 1981 in Würzburg*. Part 1, ur. G. Grasmann, W. Janssen, M. Brandt (BAR Intern. Ser. 200 [1]), 1984, 185-200; R. Göbl, *Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete*, Wien 1994, 37 ss. and 98.

³ M. Šašel Kos, *The Tauriscan Gold Mine — Remarks Concerning the Settlement of the Taurisci*, *Tyche* 13, 1998, 207-219.

⁴ P. Kos, *Keltski novci Slovenije / Keltische Münzen Sloweniens* (Situla 18), Ljubljana 1977; Id., *The Monetary Circulation in the Southeastern Alpine Region ca. 300 B.C. - A.D. 1000* (Situla 24), Ljubljana 1986, 20-24.

posvetil različnim božanstvom, bodisi boginjam in bogovom rimskega panteona, bodisi vzhodnim ali domačim božanstvom. Več votivnih spomenikov – v Noriku jih je bilo najdenih kakih 400 – je znanih le iz glavnega mesta province Viruna (ok. 120).⁵

Sedatus

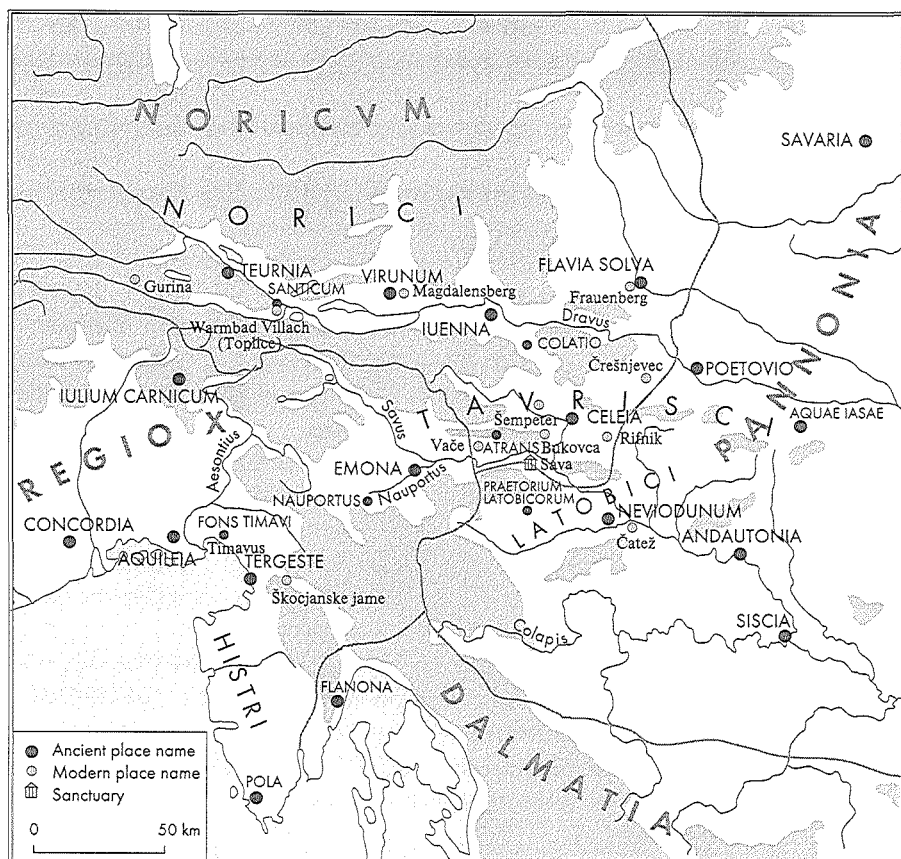
Sedat je bil verjetno eden najstarejših bogov, ki so ga častili v Celeji; zelo verjetno ga moramo namreč šteti med predkeltske bogove. V Noriku njegov kult sicer ni znan izven Celeje, nasprotno pa je dobro dokumentiran v sosednji Panoniji, posebej na osrednjem panonskem območju današnje Bosne. V Celeji so njegovi častilci omenjeni na marmornem oltarju, na katerem je nekoč stal njegov kip; oboje je daroval neki Lucij Avfilenij Krispin (*ILJug 387: Sedato / Aug(usto) / et cultor(ibus) / eius / L. Aufilenius / Crispinus / sig{i}num / et aram / d(ono) d(edit)*). Na posvetilu ni nobenega elementa, ki bi kakorkoli pomagal osvetliti značaj Sedatovega kulta, razen tega, da je bil posvetitelj očitno celejski domačin, na kar kaže sicer zelo redko keltsko ime.⁶

Sedatov kult je znan iz sosednjega panonskega Nevioduna, kjer je imel bog svoje svetišče, ki mu ga je dal skupaj z oltarjem postaviti Publij Pakonij (*CIL III 3922 = Lovenjak, ILSl 1, 18: Sedato / Aug(usto) sac(rum) / P. Paconius / (a)edem / et aram d(ono) d(edit)*). To je vsekakor zanimivo, kajti v panonskih mestih so, za razliko od noriških, kultu domačih božanstev le redko izpričani. Sedat je drugod povezan z združenji rokodelcev in gasilskimi društvi (*collegia fabrum in centonariorum*, npr. v Raciariji, *CIL III 8086*, kjer je bil bog počaščen skupaj z Genijem združenja rokodelcev, predvsem kovačev), zato morda lahko sklepamo, da je bil deloma soroden rimskemu Volkanu, čeprav nikakor ne moremo obeh bogov enačiti. Nekateri panonski napisi kažejo, da je bil Sedat povezan tudi z rudarstvom; v Panoniji je bil zelo priljubljen in vse kaže, da bi ga mogli prištevati med domača panonska božanstva; častili so ga npr. panonski Brevki, ki so služili v 1. kohorti Brevkov (*CIL III 11929 = 5918 iz Pfünza v Reciji*), njegov kult pa je dobro dokumentiran na panonskem rudarskem območju med rekama Sano in Uno pri Starem Majdanu, v samem osrčju Panonije (*ILJug 776, 777*).⁷

⁵ P. G. Scherrer, *Der Kult der namentlich bezeugten Gottheiten im römerzeitlichen Noricum*, Diss. Wien 1984 (neobj.), 496.

⁶ B. Lőrincz, F. Redő, *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, vol. I: Aba - Bysanus, Budapest 1994, s.v.; A. Mócsy, et al., *Nomenclator* (Diss. Pann. 3/1), Budapest 1983, s.v.

⁷ V. Paškvalin, Dolihen i panonsko božanstvo Sedat na području Japre u antičko doba, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 25, 1970, 19-28; tudi: E. Imamović, *Antički kulturni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine (Monuments culturels et votifs antiques sur le territoire de la Bosnie-Herzegovine)*, Sarajevo 1977, 102-105.

Sl. 1: Celeja v širšem geografskem kontekstu in rimska najdišča na njenem upravnem območju.

Sedatov kult v Celeji in Neviodunu kaže, da je bil zelo priljubljen tudi med sosednjim keltskim prebivalstvom (*interpretatio Celtica*?).

Vodna božanstva

Pomembne keltske naselbine so pogosto ležale ob plavnih rekah, tako tudi Celeja; reke so bile neobhodne za obstoj človeka iz različnih razlogov, ne nazadnje so bile nadvse primerne za transport in trgovino, čeprav so bile občasno tudi nevarne. Takšna je bila Savinja, ki teče skozi Celje in ki je nekajkrat menjala strugo in mesto pogosto poplavlila. Njeno antično ime ni znano, gotovo pa se ni imenovala *Adsalluta*, kakor se je neredko napačno domnevalo.⁸ Svetišče Savusa in Adsolute je stalo razmeroma daleč od

⁸ M. Šašel Kos, Savus and Adsalluta (Savus in Adsalluta), *Arh. vest.* 45, 1994, 99-122, z navedbo vse lit.

sotočja Save in Savinje pri Zidanem Mostu pri Trbovljah, pri nevarnih brzicah v Savi, pri zaselku Sava pri Hrastniku (območje Celeje); posvečena mu je bila posebna študija.⁹ Savinja je v gospodarstvu Celeje celo rimsko obdobje igrala pomembno vlogo, čeprav je reka mesto ves čas tudi ogrožala. V drugi polovici 3. stol. je zamenjala tok in začela teči bolj južno, pri čemer je uničila južne predele mesta ter znamenito rimsko nekopolo v Šempetru, kjer je bila pomembna rimskodobna naselbina na območju Celeje in rezidenca nekaterih uglednih celejskih družin. Povsem razumljivo je, da je imel bog reke v mestu pomemben kult. To je bil Neptun, univerzalno božanstvo morij, rek in moči vode nasplošno, ki so ga v Celeji javno počastili vsi prebivalci Celeje (*CIL* III 5197: *Neptuno / Aug(usto) sac(rum) / Celeiani / publice*). Spomeniki s posvetili Neptunu in drugim rečnim božanstvom zgovorno pričajo o prometu in trgovini, ki sta se odvijala po rekah, s čimer pa so bile povezane tudi različne nevarnosti in tveganja. V bližnji in malo bolj oddaljeni okolici Celeje so bila posvetila Neptunu najdena v Bistri pri Navportu (omenjeno je njegovo svetišče in stebrišče, ki ju je dal zgraditi akvilejski trgovec Lucij Servilij Sabin, *CIL* III 3778), dalje v Emoni ob Ljubljani (*Navportus* oz. *Emona flumen*), od koder so znana tri (*CIL* III 3841, 10765, 13400+ p. 2328,26 = Šašel Kos, *Lapidarij*, št. 24, slednje je posvečeno tudi Nimfam), dve sta bili odkriti ob Savi (Savus), eno nasproti svetišča Savusu in Adsaluti v Klempasu pri Hrastniku (*CIL* III 5137), drugo, posvečeno Neptunu Ovianu, pa blizu izliva Save v Krko (Corcoras) pod vasjo Čatež v območju Nevioduna (*CIL* III 14354,22 = Šašel Kos, *Lapidarij*, št. 136). Ime *Ovianus* kaže, da je Neptun pogosto prevzel vlogo lokalnega rečnega božanstva.

Kult Nimf je pogosto prekril kult kakšnega epihorskega vodnega božanstva, zlasti ob toplih vrelcih, ki so jih smatrali za posvečene že v prazgodovini,¹⁰ če so jih le že tedaj poznali. V Rimskih Toplicah na območju Celeje, kjer so poleg Nimf (*CIL* III 5146–5148) častili tudi božanstvo zdravja, *Valetudo*, pomanjkanje latenskih najdb kaže, da vrelci v predrimski dobi niso bili izkoriščani (*CIL* III 5149 + p. 1829). Gentilna imena posvetiteljev so deloma keltska, npr. *Matus* in *Veponius*, deloma latinska, npr. *Sabinus* in *Appuleius*.

Na dveh majhnih oltarjih iz 2. stol. po Kr. je počaščen *Aquo*, zelo verjetno božanstvo majhnega toda hudourniškega potoka Voglajne, ki je pogosto preplaval dolino med Grobelnim in Celjem.¹¹ Najdena sta bila na

⁹ Ead., v omenjeni študiji.

¹⁰ G. Susini, *Culti salutari e delle acque: materiali antichi nella Cispadana*, *Studi Romagnoli* 26, 1975, 321-338; R. Chevallier, *Introduction au colloque*, v: *Les eaux thermales et les cultes des eaux en Gaule et dans les provinces voisines*, *Caesarodunum* 26 (1992) 5-27.

¹¹ J. Šašel, *Aquo, Aquonis, m., personifikacija in imensko izhodišče za potok Voglajna (Aquo, Aquonis, m., Personifizierung und Namensursprung für den Voglajna-Bach)*, *Linguistica* 20 (In memoriam Milan Grošelj oblata) II, 1980, 61-66.

poznorimski utrjeni višinski naselbini na Rifniku pri Šentjurju (visoki 570 m), na območju Celeje, kjer sta bila uporabljena kot gradbeni material za zgodnjekrščansko baziliko iz začetka 5 stol. Gotovo izvirata od drugod, verjetno s kakšnega svetega kraja ali iz kapelice bližje Voglajni. Posvetitelji prvega so bili domačini (*C. Statutius* (?) *Masclus* in *Publicius Ianuarius* (*AE* 1974: *Aquoni sacr(um) / C. Stat(ius?) Masclus / et / Public(ius) Ianuar(ius) / v. s. l. m.*); latinski imeni *Ianuarius* in *Masclus* verjetno prekrivata keltski imeni na osnovi prevoda ali podobnosti, kajti obe sta bili v Noriku zelo priljubljene.¹² Drugi oltar je Akvonu postavil Abaskant, suženj nekoga, ki je v posvetilu označen le z začetnicami, *L. T() P()* (*AE* 1974, 489 = *AE* 1975, 672 =: *Aquon[i] / Abascantu[s] / L. T() P() s(ervus) / v. s. l. m.*), ki jih ni mogoče zanesljivo razvozljati, nadvomno pa je bil v Celeji znana osebnost, morda s približno sočasnega nagrobnika znani *L. Trosius Propincus* (*CIL* III 5274 a). *Aquo* bi utegnilo biti keltsko ali celo še predkeltsko rečno ime, prilagojeno latinskemu jeziku, lahko pa gre celo za neke vrste ljudsko etimologijo. Iz tega imena morda izvira moderno ime za potok.¹³

Vibes

Več spomenikov z napisi je bilo odkritih sekundarno porabljenih pri gradnji stavb v poznorimski utrjeni višinski naselbini na Ajdovskem Gradcu nad Vranjim pri Sevnici;¹⁴ verjetno izvirajo iz še neodkrite rimske naselbine pod hribom, z območja Celeje,¹⁵ čeprav ne gre povsem izključiti možnosti, da bi na hribu stalo manjše svetišče. Med nedavnimi najdbami je majhen oltar s slabo čitljivim napisom, posvečen boginjam Vibes (Šašel Kos, *Lapidarij*, št. 115: *Vib(ebos?) posu(erunt) / Serenu(s) / et Maru / v(otum) s(olverunt)*). Vibes so bolj verjetno keltske noriške kot venetske boginje; da bi bile venetske, so sklepali na osnovi oblike njihovega imena v 3. sklonu, *Vibebos*, zaradi česar venetskega vpliva ne moremo povsem izključiti. Njihov kult je izpričan v Toplicah pri Beljaku, antičnem Santiku, v Flaviji Solvi (Wagna pri Lipnici) in v Lavriaku (Enns).¹⁶ Spočetka je bil njihov kult

¹² Prim. A. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest 1959, 176, and G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Noricum*, v: *L'onomastique latine* (Colloques internationaux du C.N.R.S., N° 564), Paris 1977, 257-258; *CIL* III 4761, 4880, 5040, glej F. Lochner von Hüttenbach, *Die römischen Personennamen der Steiermark*, Graz 1989, 101.

¹³ Šašel, *Aquo* (op. 11).

¹⁴ P. Petru, T. Ulbert (ur.), *Vranje pri Sevnici. Vranje bei Sevnica* (Katalogi in monografije 12), 1975; S. Ciglencički, *Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum* (Višinske utrdbе iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru), 1987, 65-67.

¹⁵ J. Šašel, *Napisi. Inschriften*, v: Petru, Ulbert (ur.), *Vranje* (cit. v op. 14), 133-148, Pl. 27-32.

¹⁶ Scherrer, *Kult* (op. 5), 448-450; H. Vettors, *Vibes, Carinthia* I 140, 1950, 140-145; G. Alföldy, *Noricum*, London, Boston 1974, 241; R. Noll, *Vibebos. Zu Sakralinschriften*

znan le v Toplicah pri Beljaku, zato so menili, da je povezan s toplimi vrelci,¹⁷ nadaljna odkritja pa so pokazala, da gre tudi pri Vibes za kult, podoben kultom raznih keltskih materinskih boginj, ki je značilen za vse dežele rimskega imperija, ki so jih nekoč poseljevali Kelti. Posvetitelji oltarjev boginjam *Vibes* so bili iz vrst domačega prebivalstva, npr. *Adresa* iz Flavije Solve,¹⁸ in doslej še nedokumentirano ime *Maru*, ki bi lahko bilo ali moško ime: *Maru(s)*, ali verjetneje žensko noriško ime s končnico *-u*, tipa *Cattu*.¹⁹

Carvonia

V Dobrteši vasi pri Šempetru je na votivnem stebričku ohranjeno posvetilo boginji Karvoniji, ki ni znana nikjer drugje (*CIL* III 5115 + p. 1827 = *AIJ* 17: *Çarvoniae / Aug(ustae) sacr(um) / p[r]o salute / C[n.] Atili / Iuliani: sl. 2*). Njeno ime je keltsko (v Galiji sta izpričana tako osebno ime *Carvonia*, kot tudi toponim *Carvo* na cesti *Lugdunum–Noviomagus*);²⁰ povezano je z besedo *car-vo-s, ki pomeni »jelen«,²¹ zato hipoteza, da bi bila Karvonija rečna boginja, ni prepričljiva.²² Bolj verjetno je bila boginja narave, gozdov in lova, podobno kot Artemida oz. Diana, ki je igrala v keltskem svetu zelo pomembno vlogo, posebej tudi med vzhodnoalpskimi Kelti. Čaščenje Artemide med Kelti omenja Arijan, ki podrobno piše, kako so »nekateri Kelti«, ki so bili zelo verjetno noriški Kelti,²³ Artemidi vsako leto ob priliki velikega praznovanja, ki so se ga udeležili skupaj s svojimi psi, slovesno žrtvovali in priredili sijajno slavje z denarjem, ki ga je vsak glede na to, koliko je čez leto ulovil, plačeval v skupno blagajno, manj za majhne živali in več za večje (*Kyn.* 34.1-3). Boginjo narave in neke vrste gospodarico živali so častili že v zgodnji železni dobi v Noriku, upodobljena je na kulturnem vozičku iz Strettwega.²⁴ Boginje, podobne Diani so verjetno častili v različnih krajih pod različnimi

---

auf Keramik in der Austria Romana, *Anzeiger der Phil.-hist. Kl. der Österr. Akad. der Wiss.* 113, 1976, 23-35.

¹⁷ Vetters, *op. cit.*

¹⁸ Noll, *Vibebos* (op. 16), 25 ss.

¹⁹ M. Falkner, Die norischen Personennamen auf *-u* und ihre kulturgeschichtliche Bedeutung, v: *Arbeiten aus dem Institut für allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft*, Graz, Heft 1, 1948, 39-54.

²⁰ D. E. Evans, *Gaulish Personal Names. A Study of Some Continental Celtic Formations*, Oxford 1967, 330; cf. 291; toponim je ispričan v *Tab. Peut.* I 3/4 in *Itin. Ant.* 369.4.

²¹ A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I, Leipzig 1896 (repr. Graz 1961), 820; cf. Alföldy, *Noricum* (op. 16), 239.

²² J. Zajac, Die keltischen Elemente in der Religion Noricums in der Zeit des frühen Römischen Kaiserreiches (1. - 3. Jh.), *Acta Universitatis Torun* 96 (Historia 13), 1979, 93.

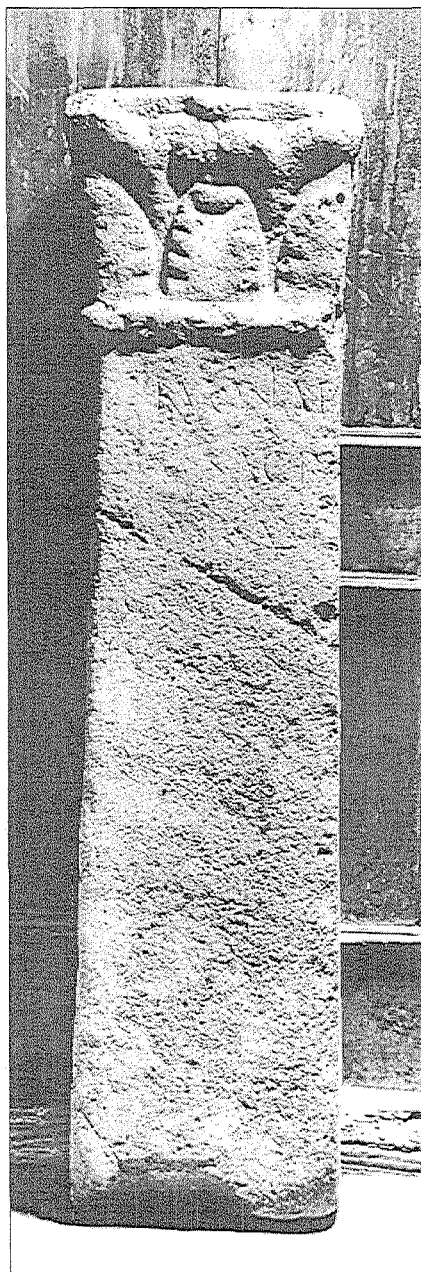
²³ H. Grassl, Arrian im Donauraum, *Chiron* 12, 1982, 245-252.

²⁴ M. Egg, *Das Hallstattzeitliche Fürstengrab von Strettweg bei Judenburg in der Obersteiermark* (Röm.-germ. Zentralmuseum, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte,

imeni, na pomen Karvonije pa kaže tudi pridevek *Augusta*²⁵ ter dejstvo, da so se nanjo obračali »za zdravje in blagostanje« (*pro salute*).

Epona, Celeja in Noreja

Zavetnica konj, hlevov in konjenikov Epona je bila v keltskih provincah na splošno ena najbolj priljubljenih boginj, ki so jo častili povsod, kjer so živeli Kelti in tudi drugod po imperiju.²⁶ V Noriku je bil njen kult razširjen predvsem v južnem delu province, iz Celeje sta znana dva njena oltarja. Ne moremo je smatrati za domačo lokalno boginjo, kajti njeni častilci so bili predvsem vojaki, ki so prišli od drugod in so v Noriku služili vojsko. Rimski vojska je namreč njen kult vključila med uradne kulte; praznik je imela 18. decembra. V Celeji ji je postavil oltar beneficiarij Gaj Mustij Tettian, oficir iz vrst finančne policije, ki je imel pravico do konja (*CIL III 5176 + p. 1830: Eponae / Aug(ustae) / sacr(um) / C. Mustius / Tettianus b(ene)ff(iciarius) / Lisini Sabini proc(uratoris) / Aug(usti) v. s. l. m.*).²⁷ Ime pos-

Sl. 2: Karvonija (*CIL III 5115 = AIJ 17*: Pokrajinski muzej v Celju).

Monogr. 37), Mainz 1996; neprepičljivo P. Gleirscher, Der Jüngling vom Magdalenberg. Teil einer "Noreia"-Gruppe?, *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 58, 1993, 79-98.

²⁵ D. Fishwick, *The Imperial Cult in the Latin West* (EPRO 108), II 1, Leiden 1991, pogl. VI. Augustan Gods, 446-454; F. Tassaux, Les dieux augustes en Istrie (Augustovska božanstva u Istri), v: *Arheološka istraživanja u Istri (Archaeological Research in Istria)* (Izdanja Hrvatskog arh. društva 18), Zagreb 1997, 77-84.

²⁶ M. Euskirchen, Epona, *Ber. Röm.-Germ. Komm.* 74, 1993, 607-850; za Celejo glej 688, 700.

²⁷ Euskirchen, *Epona* (op. 26), 822 št. 275. Za beneficiarije v Celeji glej R. L. Dise, Jr.,

vetitelja drugega oltarja ni ohranjeno, vendar ostanek posvetila kaže, da je tudi tega po vsej verjetnosti dal postaviti beneficiarij. Poleg Epone je posvečen še Jupitru in Celeji, uradni zavetnici mesta (*CIL* III 5192 + p. 1830: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Eponae / et Celeiae / sanctae / M(arcus) S+++ [-] / -*).²⁸ Eden od oltarjev beneficiarijev je posvečen le Celeji (*CIL* III 5154), eden njej in Jupitru Arubianu (*CIL* III 5185 = *ILJug* 399), eden pa njej skupaj z Jupitrom in zavetnico province Norika, Norejo (*CIL* III 5188 + p. 1830). Celeja je imela nedvomno značaj uradnega božanstva; bila je zavetnica mesta podobno kot razni *Genii loci* oz. *Tyche*, boginja dobre usode na grškem vzhodu, ne pa epihorno materinsko božanstvo prastare naselbine ob jantarski cesti.

Jupiter z različnimi imeni

Jupiter, ki so ga častili v Celeji, od koder je znanih več posvetil vrhovnemu rimskemu bogu, ni bil nujno vedno rimski Jupiter, vsaj tedaj ne, kadar je nosil še kakšno dodatno ime. Nekatero vidike čaščenja Jupitra v Noriku bi morda mogli povezati z enim od najpomembnejših keltskih bogov Taranisom (Lukan, *Phars.* I 444-446); njega so Rimljani enačili z Jupitrom (*interpretatio Romana*; prim. *Commenta Lucani* p. 32, ed. Usener: ... *et praesidem bellorum et caelestium deorum maximum Taranin Iovem adsuetum olim humanis placari capitibus, nunc vero gaudere pecorum*).²⁹ Nerimski je bil tako kult Jupitra Odvrčalca zla (*Iuppiter Depulsor*) kot kult Jupitra Gospodarja vrhov (*Iuppiter Culminalis*), ki sta bila zelo priljubljeni božanstvi v južnem Noriku in jugozahodni Panoniji.³⁰ Sodeč po ohranjenih posvetilih je bilo čaščenje Kulminalisa bolj omejeno kot Depulsorja, katerega oltarji so bili najdeni tudi izven omenjenih regij. Napisi kažejo, da je bil kult Kulminalisa razprostranjen predvsem na območju Celeje in Petovione in zelo verjetno je, da je bil ta bog vrhovni plemenski bog tamkaj naseljenega staroselskega prebivalstva.³¹ Podobno verjetno velja tudi za Jupitra, ki se je imenoval *Iuppiter Optimus Maximus Uxellimus*, in ki je znan le z enega, žal zgubljenega oltarja z območja Celeje, iz Bukovce pri Rečici blizu Laškega (*ANSI*, 287). Za Serandija Verina, ki je bil v Celeji mestni svetnik, sta ga dala posta-

---

The *Beneficarii Procuratoris* of Celeia and the Development of the *Statio* Network, *ZPE* 113, 1996, 286-292.

²⁸ Euskirchen, *Epona* (op. 26), 822 št. 276.

²⁹ Prim. I. Zwicker, *Fontes historiae religionis Celticae* (Fontes historiae religionum ex auctoribus Graecis et Latinis collecti, V 1), Berolini 1934, 50.

³⁰ M. Šašel Kos, *Iuppiter Depulsor — a Norican Deity?*, *Živa antika (Sertum Gantarianum)* 45, 1995, 371-382; Ead., *Sacred Places and Epichoric Gods in the Southeastern Alpine Area — Some Aspects*, v: *Les cultes polythéistes dans l'Adriatique romaine*, eds. C. Delplace, F. Tassaux (Ausonius Publ., Études 4), Bordeaux 2000, 27-51.

³¹ Scherrer, *Kult* (op. 5), 112-118. Šašel Kos (op. 30).

viti žena in sin, bodisi v času njegove odsotnosti ali pa zato, ker je umrl (*CIL* III 5145 + p. 1829 = *ILS* 4626: *I. O. M. / Uxellimo / Serandius / Verinus / dec(urio) Cel(eiae) p(oni?) i(ussit?) / Pomp(eia? -onia?) / Ursula eius / cum Urso fil(io) / v. s. l. m.*). Glede na to, da se imenuje Najboljši in največji Jupiter, ni dvoma, da so ga smatrali za vrhovnega boga polivalentne narave.³² Morda je *Uxellimus* v keltščini preprosto pomenil »največji«,³³ kajti beseda naj bi bila latiniziran superlativ keltskega pridevnika *uxellos*, s pomenom »velik«, »vzvišen«. Zanimivo je, da je iz celejske regije znano tudi osebno ime *Uxela* (*CIL* III 13406: *Uxela Griponi f(ilia)*, žena Ambisavovega sina Tita). Morda je keltski vzdevek še z večjim poudarkom označeval vrhovnega boga, ki je odločal o življenju in smrti, ki je bil gospodar kozmosa in je prinašal blagostanje, hkrati pa tudi pravično kaznoval.

Tudi Jupiter Arubijan (*Iuppiter Arubianus*) je bil morda vrhovni bog, katerega ime je izviralo iz krajevnega imena: *castellum Arubium* je kraj, ki je izpričan v provinci Meziji,³⁴ kraj *Arubii* pa je znan iz Lugdunske Galije³⁵ in podobnih toponimov je bilo v rimskem imperiju še več. Ni izključeno, da je tudi v Noriku obstajal kraj z imenom *Arubium*, kajti zanimivo je, da izven Norika ime *Arubianus* za Jupitra ni znano, zgolj skrivnostni *Iuppiter Ar()* v Meziji (*CIL* III 10202 iz Basian, zdaj Petrovci). Dejstvo, da so ga častili beneficiariji, kaže na njegov ugledni položaj v okviru uradnih kultov mesta; beneficiariji so namreč postavljali oltarje najvažnejšim uradnim božanstvom province in še prav posebej mesta, kjer so opravljali službo. Arubianov kult je bil nedvomno med najpomembnejšimi v Noriku in je dokumentiran na petih oltarjih. V Celeji ga je leta 215 počastil beneficiarj 2. italske legije skupaj s sveto Celejo (*CIL* III 5185 + p. 1830: *Pro salute d. n. / imp. Antonini pi(i) f(elicis) A[ug.] / I. O. M. Conser(vatori) / Arubiano et Cel(eiae) / sanc(tae) / Vib(ius) Cassius / Victorinus / bf. cos. leg. II Ital(icae) p(iae) f(idelis) Antoninian(ae) / v. s. l. m. / L(a)eto II et Ceriale cos.: sl. 3*). Vzdevek *Conservator* še poudarja njegov uradni značaj, saj se nanaša na »ohranitev« cesarja.³⁶ Sicer so Arubianovi oltarji znani še z območja Flavije Solve (posvetilo provincialnega svečenika večnega mesta Rima Lucija Kampanija Celerja in njegove žene; *CIL* III 5443). To je edini napis, ki omenja sicer redek kult večnega Rima v Noriku; v zgodnejšem času je bil ta kult združen s kultom vladajočega cesarja.

V Juvavu (zdaj Salzburg) je obstajalo združenje Arubianovih častilcev, iz Chiemgaua pa sta znana še dva oltarja s posvetili Jupitru Arubianu in lokalnemu Bedaiu (*CIL* III 5532; 5580; 5575). Po mnenju večine naj bi bil

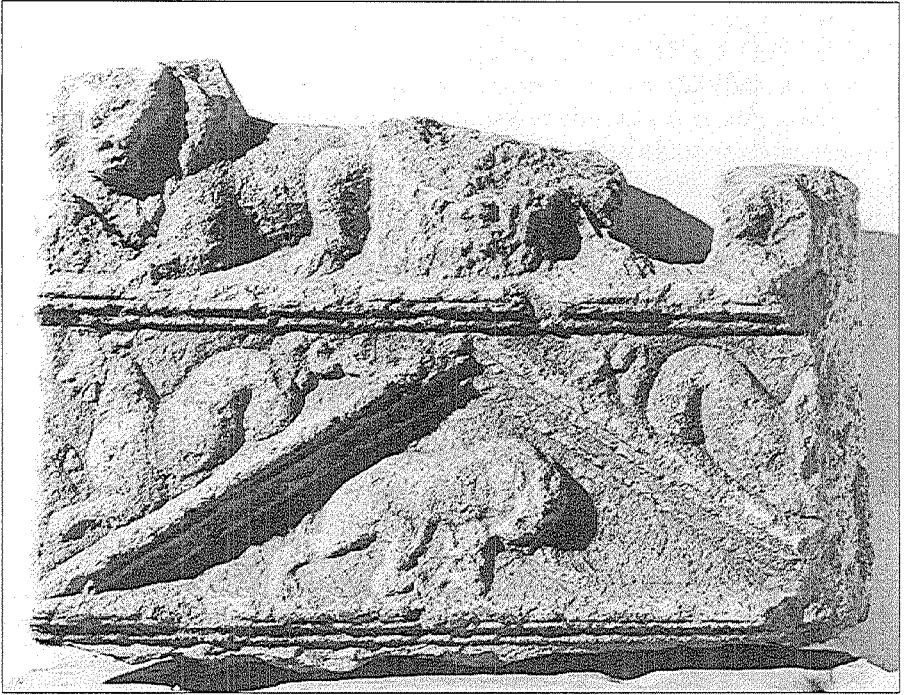
³² Zajac, *Elemente* (cit. v op. 22), 80.

³³ Tako tudi J. De Vries, *Keltische Religion* (Die Religionen der Menschheit 18), Stuttgart 1961, 31.

³⁴ W. Tomaschek, *Arubium*, v: *RE* II 2 (1896), 1487.

³⁵ M. Ihm, *Arvii*, *ib.*, 1490. Holder (op. 21), I, 229 (*Arubii*, *Arubium*), and 244 (*Arvii*).

³⁶ J. R. Fears, *The Cult of Jupiter and Roman Imperial Ideology*, v: *ANRW* II 17, 1 (1981), 78 ss.

Sl. 3: Iuppiter Arubianus in Celeia
(CIL III 5185: Pokrajinski muzej v Celju).

Jupiter Arubian lokalni noriški bog;³⁷ središče njegovega čaščenja naj bi bilo v Juvavu, torej bi bil predvsem glavni bog keltskega prebivalstva, ki je živelo v Salzachtalu.³⁸ Proti takšni razlagi govori dejstvo, da ima večina posvetil uraden značaj. Nedvomno ga lahko smatramo za keltsko božanstvo, ki je dobilo ime po svojem svetišču v kraju *Arubium*, ne nujno iz enega od znanih Arubijev, temveč morda iz domnevnega noriškega Arubija.

Genius Anigemius

V Celeji je obstajalo združenje častilcev Genija Anigemija, o katerem razen enega napisa sicer ni nič znanega (CIL III 5157 + p. 1830: *Genio Anigemio / cultores / eius / v. s. l. m.: sl. 4*). Ime *Anigemius*, ki drugod ni izpričano, je po vsej verjetnosti keltsko,³⁹ zato božanstvo razlagajo kot epi-

³⁷ Weber v komentarju k napisu *RIS* str. 112 št. 52, op. 2; Zajac, *Elemente* (op. 22), 79-80; W. Cysz, E. Keller, *Bedaium: Seebruck zur Römerzeit*, München 1981², 21.

³⁸ P. G. Scherrer, *Die Grenze des Menschlichen - Andeutungen zur römischen Religion*, v: *Die Römer am Unteren Inn - Zur Geschichte einer Kulturlandschaft*, Altheim, Wien 1996, 195-196.

³⁹ Ime *Anigemius* je vključil med keltska Holder (op. 21), I, 154.

horsko.⁴⁰ Zanimivo pa je, da je v posvetilu povezan s tipično rimskim Genijem, dobrim duhom in varuhom,⁴¹ kar nedvomno kaže, da je bil predvsem lokalni zavetnik združenja svojih častilcev in njihovih opravil. Bistvo Anigemija, ki je bil noriško oz. tavriskijsko božanstvo, lahko spoznavamo le v romanizirani obliki prek identifikacije z Genijem. Ta kult je eden od mnogih dokazov, da se je keltski višji in srednji sloj sicer prilagodil rimskemu načinu življenja in novim modam, vendar je ohranil svoja izročila, vero in navade in obdržal svoj pogled na svet. Iz Celeje je znanih več posvetil še drugim Genijem, istočasnih s kultom Genija Anigemija, npr. kult Genija in Larov, povezan s cesarskim kultom (*CIL* III 5158 = *ILJug* 399: *Genio Aug(usti) / et Laribus / P. Ursinius / Maturus / et Cassia / Censorina*), ki sicer v Noriku skoraj ni dokumentiran. V Celeji so počastili tudi Genija mesta (*Genius civitatis*), ki mu je dal postaviti oltar celejski mestni svet (*CIL* III 5159 + p. 1830: *Genio / civitatis / ordo Celeien(sium)*); oltar je bil najden na starem gradu.

Volcanus

V Celeji je dokumentiranih veliko rimskih kultov, tako poleg že omenjenih še kult Jupitra samega, Diane, Fortune, Herkula, Jana, Marsa, Merkurija, Neptuna, Saksana, Vulkana, Viktorije, vseh bogov in boginj (*Dii Daeaque*), izpričana pa so tudi manj znana božanstva kot *Termunes* (božanstva mej), *Valetudo* (poosebljeno Zdravje) in *Virtus* (poosebljena Vrlina). Poleg teh so znani kulti vzhodnih bogov, tako Dolihena, Velike matere bogov (*Mater Magna*) in Mitre. Vera v rimska božanstva je bila včasih prežeta z vero v domače lokalne bogove, kar imenujemo *interpretatio Romana*, ki pa je žal ne moremo vedno ustrezno interpretirati. Težko je reči, kdaj se pod navidezno rimskim božanstvom skrivajo keltske prvine verovanja. Ta pojav v keltskih provincah pogosto domnevajo za Vulkana, Marsa in Merkurija. Prvi je bil bog uničujoče moči ognja in rokodelcev, ki so ogenj uporabljali pri delu. Za Vulkana v Celeji sta J. Klemenc in P. Petru domnevala, da se pod njim skriva domači Sedat, zavetnik rudarjev in kovačev, ki so ga v Celeji prav tako častili, vendar za to domnevo ni nobenih dokazov.⁴² Rav-

⁴⁰ Alföldy, *Noricum* (op. 16), 239.

⁴¹ K. Latté, *Römische Religionsgeschichte* (Handbuch d. Altertumswiss. V, 4), München 1960, 103 f.; W. F. Otto, *Die Manen oder von den Urformen des Totenglaubens*, Darmstadt 1962 (1983²), 74-78; B. Gesemann, Kultmetamorphosen. Drei ungewöhnliche Monumente des Compitalkults, *Saalburg Jahrbuch* 49, 1998, 95-98.

⁴² J. Klemenc, O rimskem spomeniku boga Sedata v Celju (Sur le monument romain du dieu Sedatus trouvé à Celje), *Zbornik Filozofske fakultete* 1, Ljubljana 1950, 133-138; P. Petru, Cernunnos v Sloveniji (Cernunnos in Slowenien), in: *Arheološke študije / Varia archaeologica* (Situla 4), Ljubljana 1961, 31-48, 42; 47. A. v. Domaszewski, Die Religion des römischen Heeres, *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst* 14, 1895, 55 (= *Aufsätze zur römischen Heeresgeschichte*, Darmstadt 1972, 135).

Sl. 4: *Genius Anigemius*
(CIL III 5157: Pokrajinski muzej v Celju).

no dejstvo, da je bil v mestu čaščen posebej, ločeno od Vulkana, kaže, da sta bila bogova različna. Dejansko pa je znano, da so Kelti posebej radi častili Vulkana, torej le ni nujno, da bi bil celejski Vulkan zgolj rimski bog.

Jordanes (6. stol. po Kr.) namreč pravi, da je keltski kralj *Viridomarus* obljubil posvetiti Vulkanu rimsko orožje, če bo keltski pohod v severno Italijo leta 222 pr. Kr. zmagovit (*Romana*, 179). Nasprotno pa je Cezar, ki je zabeležil velike razlike med bogovi in kultu Keltov na eni strani ter Germanov na drugi, kot npr. odsotnost druidov med Germani in načeloma primitivnejšo stopnjo verovanja med njimi, pripisal vero v Vulkanu le Germanom (*Bell. Gall.* 6.21.1-2: *Germani multum ab hac consuetudine differunt. Nam neque druides habent qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur, Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos ne fama quidem acceperunt*). Nedvomno pa so ga poznali tudi Kelti, saj so posvetila Vulkanu v keltskih provincah pogostejša kot drugod; bog je med drugim upodobljen na enem od znamenitih reliefov na oltarju parizijskih mornarjev (*Nautae Parisiaci*).⁴³

V Noriku je kult Vulkana dokumentiran v Virunu in Ovilavi (*ILLPRON* 771 in 1013) ter v Celeji, kjer mu je votivno ploščo posvetil Gaj Maskulinij Lusor za blagostanje združenja njegovih častilcev (*CIL* III 11699 = *ILS* 3301: *Volkano Aug(usto) et cult[oribus eius] / C. Mascul(inius) Lusor titul(um) c[um] scrip(tura) d(ono) d(edit)*). Napis je odlomljen in močno poškodovan, na njem je v štirih stolpcih od domnevnih sto ohranjenih le 73 imen (nekatera so skoraj nečitljiva), med njimi ni ženskih, in, kot kaže, tudi ne imen sužnjev. Morda so naštetni moški člani pripadali združenju preprogarjev in cunjarjev (*centonarii*): to so bili dejansko gasilci, ki so s preprogami gasili ogenj. Iz Flavije Solve je ohranjen uradni dokument cesarjev Septimija Severa in Karakale, ki je določal dolžnosti, pravice in privilegije mestnega gasilskega društva in je vseboval imena 93 članov društva. Člani celejskega kolegija imajo tri ali dve imeni (*tria* ali *duo nomina*), ali pa tudi le eno ime, kar verjetno pomeni, da niso imeli vsi rimskega državljanstva in da so bili iz različnih socialnih slojev, od Italikov do keltskih domačinov brez državljanstva, ki so pripadali t.i. peregrinemu prebivalstvu.⁴⁴

Mars in Merkurij

Cezar piše, da je med Kelti najbolj priljubljen Mars (keltski bog torej, ki ga je izenačil z Marsom), sledijo pa mu Merkurij, Apolon, Jupiter in Minerva (*Bell. Gall.* VI 17.2).⁴⁵ Glede na pogosta posvetila Marsu v Noriku lahko sklepamo, da se pod imenom Mars vsaj včasih skriva keltsko božanstvo, posebej če je bilo že zgodaj asimilirano z rimskim bogom vojne, včasih pa je Mars na napisu izrecno izenačen s kakšnim keltskim bogom. Italski

⁴³ P.-M. Duval, *Vulcain et les métiers du métal*, *Gallia* 10, 1952, 43-57 = Id., *Travaux sur la Gaule (1946-1986)*, I (Coll. Ec. fr. Rome 116), Rome 1989, 303-321.

⁴⁴ Scherrer, *Kult* (op. 5), 53.

⁴⁵ É. Thévenot, *Sur les traces des Mars celtiques*, Brugge 1955.

Mars, ki so ga nekoč klicali Mavors, se je glede na svoje lastnosti brez dvoma v Noriku udomačil že v zgodnji fazi romanizacije. M. D. Petruševski je v svoji analizi prepričljivo dokazal, da je bil Mars izvorno zelo pomemben bog, *deus pater*, ki je imel moč zaščititi ljudi pred različnimi boleznimi in nesrečami ter jim zagotoviti bogato žetev in zdravje domačih živali. Njegova povezava z vojno je bila sekundarna, v smislu vojne kot velike nesreče, ki je prizadela italskega kmeta, saj je prinašala smrt, opustošenje in lakoto. Samo mogočni Mars je lahko obvaroval človeka pred temi nesrečami.⁴⁶ Pri starejšem Katonu (*De agr.* 141. 2-4) je ohranjena molitev k očetu Marsu, ki naj bi zagotovil dobro rast na poljih in v sadovnjakih ter zdravje čred in drobnice; družine naj bi ščitil pred boleznijo in od hiš odganjal vse vrste nesreč (*Mars pater, te precor quaesoque, uti sies volens propitius mihi domo familiaeque nostrae: quouis rei ergo, agrum terram fundumque meum suovitaurilia circumagi iussi; uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates intemperiasque prohibessis etc. ...*).

Nekateri keltski bogovi, ki so jih enačili z Marsom, so bili nekoč skoraj gotovo zaščitniki posameznega plemena, tako verjetno Latobij. V primeru Celeje in njenega območja, kjer je bilo najdenih več posvetil Marsu, lahko domnevamo, da se pod njegovim imenom skriva nekdanji plemenski bog;⁴⁷ v Kolacioni (*Colatio*, zdaj Stari trg pri Slovenj Gradcu), je bil oltar, posvečen Marsu, najden v bližini kipca noriškega boga Jupitra Depulsorja (*AJF* 7). Marsa so častili tudi v Atransu (= Trojane), v Črešnjevcu blizu Slovenske Bistrice in Laporju pri Poljčanah (*CIL* III 11674 = 13522; *CIL* III 5301; *AJF* 83). Nekaj teh posvetil se je gotovo obračalo na Marsa kot na zaščitnika družin in zavetnika, ki so ga prosili tudi za zdravje. Na posvetilu Marsu, Herkulu, Viktoriji in Noreji, ki je bilo najdeno v Celju v strugi Savinje (*CIL* III 5193 + p. 1830 = *ILS* 4861), pa je treba boga Marsa zelo verjetno razumeti kot boga vojne. Oltar je bil postavljen v okviru uradnega provincialnega kulta v dobi po markomanskih vojnah. Morda je obeležil eno številnih zmag rimske vojske nad sovražnimi plemeni vzdolž donavske meje, ki so vpadala čez meje province in so ogrožala predvsem Norik in Panonijo.

Najpomembnejši med keltskimi bogovi je bil po Cezarjevih besedah Merkurij, ki je bil med prebivalstvom celo bolj priljubljen kot Jupiter in Mars (6.17.1: *Deum maxime Mercurium colunt ...*).⁴⁸ Domnevamo lahko, da

⁴⁶ M. D. Petruševski, L'évolution du Mars italique d'une divinité de la nature à un dieu de la guerre, *AAntHung* 15, 1967, 417-422 (str. 420: »Ce serait un *deus (pater) qui magna (ou maxima) vertit, un deus averruncus maximus, puissant et capable de protéger les hommes de toutes les maladies et calamités, de leur assurer une riche récolte et une bonne santé.*«). Latte (op. 41), 118 ss. in P. G. Scherrer, Aspekte der Volksfrömmigkeit im alten Rom, v: *Volksfrömmigkeit - Von der Antike bis zum 18. Jahrhundert*, ur. H. Ch. Ehalt (Kulturstudien 10), Wien, Köln 1989, 82-86.

⁴⁷ Thevenot, *Mars* (op. 45); J.-J. Hatt, *Mythes et dieux de la Gaule*. 1. *Les grandes divinités masculines*, Paris 1989, 150 ss.

⁴⁸ J.-L. Brunaux, *Les religions gauloises. Rituels celtiques de la Gaule indépendante*, Paris 1996, 53-58.

se v keltskih provincah pod njegovim imenom, tudi kadar to ni navedeno, skriva kakšen keltski bog s podobnimi značilnostmi, kakršne je imel rimski Merkurij. V Celeji mu je postavil votivni spomenik za blagor devetnajstih njegovih častilcev, med katerimi je nekaj tudi keltskih domačinov, neki Julij Lucifer, in sicer po določilu oporoke (*CIL* III 5196). Ker je bila posvetilna plošča postavljena po oporoki, so nekateri smatrali, da je Merkurija na tem napisu potrebno razumeti kot spremljevalca duš v onostranstvo, vendar je mnogo bolj verjetno, da so bili omenjeni častilci boga člani kakšnega združenja trgovcev ali obrtnikov, katerih zavetnik je bil Merkurij. Člani so v okviru svojega združenja pod pokroviteljstvom Merkurija verjetno prispevali v skupno blagajno denar za svoj pogreb.⁴⁹

Je v Celeji obstajalo Herkulovo svetišče?

Herkul je zanimivo božanstvo, ki je bilo na območju severnega Jadrana in jugovzhodnega alpskega prostora sodeč po številnih posvetilih med najbolj priljubljenimi bogovi. Bil je tudi med najzgodnejšimi bogovi, ki so jih častili v Akvileji in nasploh v severni Italiji,⁵⁰ od koder se je njegov kult, ki je bil že nekoliko spremenjen in prilagojen novemu prostoru (na sever so ga namreč prinesli iz južne Italije in Etrurije), razširil proti Emoni in Panoniji⁵¹ ter verjetno Noriku. Vsaj deloma je na njegov kult vplivalo avtohtono keltsko in morda še venetsko izročilo.⁵² Kult Herkula je dobro dokumentiran na vseh sosednjih območjih.⁵³ Podobno kot v Veneciji je verjetno tudi v Noriku deloma prevzel lastnosti avtohtonega božanstva, ki je ščitilo črede in naravna bogastva v naročju zemlje, rude in kamnine, zato so ga radi častili v rudarskih območjih in kamnolomih.⁵⁴

Niti najmanj ni presenetljivo, da je njegov kult dokumentiran v Celeji, mestu, ki je velikopotezno izkoriščalo pohorske kamnolome marmorja,

⁴⁹ Scherrer, *Kult* (op. 5), 47.

⁵⁰ A. Mastrocinque, *Culti di origine preromana nell'Italia settentrionale*, v: *Die Stadt in Oberitalien und den nordwestlichen Provinzen des Römischen Reiches*, ur. W. Eck, H. Galsterer (Kölner Forschungen 4), Köln 1991, 217-221; F. Fontana, *I culti di Aquileia repubblicana. Aspetti della politica religiosa in Gallia Cisalpina tra il III e il II sec. a. C.* (Studi e Ricerche sulla Gallia Cisalpina 9), Roma 1997, 105-114.

⁵¹ J. Fitz, *Sanctuaires d'Hercule en Pannonie*, v: *Hommages à Albert Grenier*, II, Paris 1962, 623-638.

⁵² H. Kenner, *Die Götterwelt der Austria Romana*, in: *ANRW* II 18,2 (1989), 925-932; Zajac, *Elemente* (op. 22), 71 ss.

⁵³ M. Sanader, *O kultu Herkula u Hrvatskoj (Hercules' Cult in Croatia)*, *Opuscula archaeologica* 18, 1994, 87-114.; M. Jaczynowska, *Le culte de l'Hercule romain au temps du Haut-empire*, *ANRW* II 17,2 (1981), 631-661.

⁵⁴ G. Bauchhens, *Hercules Saxanus, ein Gott der niedergermanischen Armee*, v: *Studien zu den Militärgrenzen Roms III - Vorträge des 13. Intern. Limeskongresses, Aalen 1983* (Forsch. und Berichte zur Vor- und Frühgesch. in Baden-Würt. 20), 1986, 90-95.

saj je večina ohranjenih celejskih kamnitih spomenikov iz pohorskega marmorja. Mesto leži sredi rodovitne ravnine, Savinjske doline, obdano s hribi, kjer sta bila pašništvo in reja živali vedno zelo pomembna za ekonomijo mesta. Nedavno je bil v Celju odkrit votivni oltar s precej poškodovanim napisom, posvečen Herkulu in še enemu božanstvo (Kolšek, *Arh. vest.* 46, 1995, 280 št. 2), najverjetneje Viktoriji, podobno kot drugod v Noriku.⁵⁵ Svetišče na Miklavškem hribu, ki ga je izkopal J. Klemenc,⁵⁶ se v arheološki literaturi navadno pripisuje Herkulu,⁵⁷ predvsem na osnovi marmorne roke s kijem, ki je bila najdena med izkopavanji v enem od stranskih delov zgradbe. Vendar pa je to premalo, da bi smeli svetišče pripisati Herkulu, niti nimamo nobenih drugih najdb, ki bi omogočale identifikacijo svetišča; ostati mora anonimno. Kot kažejo drobne najdbe in novci, ki so bili najdeni med izkopavanji, verjetno ni bilo zgrajeno pred Hadrijanovim časom. Kulturni kip je bil morda posvečen Jupitru, kajti sodeč po ohranjenem marmornem palcu na nogi, je moral biti zelo velikih dimenzij. V prid tej hipotezi govori tudi dejstvo, da je svetišče stalo na terasi tik pod Miklavškim hribom, vzdignjeni nad mestno središče, kar nedvomno kaže na osrednjo vlogo, ki jo je imelo v Celeji.⁵⁸ P. Scherrer domneva, da so Herkula v tem svetišču morda častili kdaj pozneje v enem od stranskih prostorov stebriščnega hodnika (*exedrae*), morda pod Komodom, pod katerim je bog užival izredno naklonjenost.⁵⁹

KRATICE

AIJ = V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien, Heft I: Noricum und Pannonia Superior, Zagreb 1938.*

ANSI = Arheološka najdišča Slovenije, *Ljubljana 1975.*

CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*

ILJug = A. et J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMLX et MCMLX repertae et editae sunt* (Situla 5), Ljubljana 1963; *iidem, Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla 19), 1978; *iidem, Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (Situla 25), 1986.

ILLPRON = *Inscriptionum lapidariarum Latinarum provinciae Norici Indices* (compos. M. Hainzmann, P. Schubert), Fasc. I (1986); II-III (1987).

⁵⁵ Zajac, *Elemente* (op. 22), 73-74; Kenner, *Götterwelt* (op. 52), 927.

⁵⁶ J. Klemenc, *Izkopavanja na Sadnikovem vrtu v Celju, Celjski zbornik 1957*, 92-102; *Id.*, *Celeia v antiki, Celjski zbornik 1961*, 443-456.

⁵⁷ J. Šašel, *Celeia* (op. 1), 144 (= *Opera selecta*, 585).

⁵⁸ Scherrer, *Kult* (op. 5), 40; 253-255; M. Trunk, *Römische Tempel in den Rhein- und westlichen Donauprovinsen* (Forschungen in August 14), August 1991, 188.

⁵⁹ *Ib.*

ILS = H. Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae*, Berlin 1892-1916.

Lovenjak, *ILSI* = M. Lovenjak, *Inscriptiones Latinae Sloveniae 1: Neviodunum* (Situla 37), Ljubljana 1998.

Šašel Kos, *Lapidarij* = M. Šašel Kos, *The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia / Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije* (Situla 35), Ljubljana, 1997.

Naslov:

dr. Marjeta Šašel Kos

Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU

Gospodarska ulica 13

SI-1000 Ljubljana

e-mail: mkos@zrc-sazu.si